

УДК 930.85(477.82–37–21):[796 : 639]

Лариса Понедельник

МИСЛИВСЬКІ УГІДДЯ РАДЗИВІЛЛІВ – ЯК ТУРИСТИЧНИЙ ОБ’ЄКТ-ДЕСТИНАЦІЯ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІЙ СПАДЩИНІ ОЛИКИ

Понад 400 років на більшій території теперішнього національного природного парку «Цуманська пуца» (центральна, північна, південна) із селами Сильне, Берестяне, Цумань та іншими населеними пунктами із XVI ст. розташовувалися мисливські угіддя князів Радзивіллів. Загальна площа волинських володінь Радзивіллів сягала 140 тис. га, Полювали на турів, зубрів, лосів, оленів, а також: білок, куниць,

лісів, бобрів. У статті зроблено спробу дати оцінку туристичному потенціалу колишніх мисливських угідь Радзивіллів.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, національно-природний парк, мисливські угіддя Радзивіллів, Олика, Цуманська пуща.

Larysa Poniedielnyk. Radziwill's hunting grounds as a tourist destination in the historical and cultural heritage of Olyka. Modern tourism is an important factor in socio-economic development of regions through revenues from growing tourist flows, attracting investment in local infrastructure, efficient use of natural, recreational and historical and cultural resources, its active involvement in national and international trade in services. According to the World Tourism Organization (UNWTO), despite geopolitical and economic problems, the tourism and travel industry, even in extremely difficult conditions, shows stable positive trends.

Volyn region is rich in natural resources and original historical and cultural heritage, has all the prerequisites for sustainable economic development through revenues from tourism. In the larger territory of the current national nature park «Tsumanskaya Pushcha» (central, northern, southern) with the villages of Silne, Brest, Tsuman and other settlements from the XVI century. for more than 426 years the Radziwill princes ruled their hunting grounds. The total area of the Volyn possessions of the Radziwills reaches 140 thousand hectares, on which the princes often arranged hunting hunts. It was for them not only one of the main activities of man, but in addition to fishing, was fun. Guests from European countries who visited here called Polissya an earthly paradise. That is why Volyn and Polissya have long been a mecca for hunters. Hunts, bison, elk, deer, as well as animals with precious fur were hunted here: squirrels, martens, foxes of various types, beavers in rivers. Therefore, this article attempts to assess the tourist potential, which would be based on the above destination object and would connect it with the center of its principality, the city of Olyka, and in turn would provide the maximum degree of comfort during the stay of tourists in destinations and provide free access to tourist attractions.

Key words: historical and cultural heritage, national nature park, Radziwill hunting grounds, Olyka, Tsumanskaya Pushcha.

Привертаючи сьогоднішню увагу до Олики, як до цілого комплексу історичних пам'яток, що став центром уваги не тільки Волині, а й усієї України, насамперед необхідно актуалізувати питання ролі та значення історико-культурної спадщини в соціально-економічному розвитку регіону та громад. Використання історико-культурного ресурсу сприяє посиленню туристичного потенціалу в краї. Особливе місце у популяризації Олики, як унікального і привабливого культурного осередку, може зайняти інша пам'ятка – колишні мисливські угіддя Радзивіллів. У разі їхнього вивчення, логічного розкриття, забезпечення засобами обслуговування та послугами вони стануть туристичним об'єктом-дестинацією.

Історія волинських природних ресурсів бере свій початок у давні часи. З необхідних засобів існування вони поступово перетворювалися у відпочинок місцевої знаті. Зокрема, у часи Галицько-Волинського князівства у лісах під Луцьком полюбляв проводити свій вільний час князь Данило Романович. Під час таких полювань він вподобав лісисту місцевість, на якій згодом постало засноване ним у 1237 р. місто Холм (Польща). Відтак на гербі Холма зображено ведмедя, який іде поміж дубів.

У середньовічній Європі полюванню приділялась особлива увага. Воно займало одне з перших місць у вихованні знатних людей, які вчилися бути хитрими, спритними. Особливістю таких розваг була підготовка і вміння поводитися зі зброєю, оскільки перші мушкети, гвинтівки були призначені саме для полювань, а не для військових дій.

У 1429 р. під час з'їду європейських монархів у Луцьку, який був скликаний князем Вітовтом, ліси Цуманської пущі, розташовані у двадцяти кілометрах від міста, відіграли велике господарське значення і разом з тим забезпечили організацію дозвілля для королів, князів, герцогів та інших гостей. Вони стали постачальниками м'яса зубрів, лосів, оленів, вепрів для гостей, а також упродовж двох місяців слугували місцем княжих ловів, які відбувалися на спеціальних угіддях, під охороною, з підготованою дичиною.

Давній літопис описує багатства тваринного світу лісів межиріччя Стиру й Горині. Проте у XIV–XVI ст. законодавчо була закріплена заборона полювання для селян. У тогочасних заказниках не дозволялось без дозволу власників перебувати на їх території. Однак для представників магнатів, шляхти, жодні обмеження не діяли [11, с. 231].

У середині XVI ст. Цуманську пущу було остаточно поділено між трьома магнатським родами: давнім родом князів Чорторійських, які обрали своєю резиденцією містечко Клевань, і володіли південною частиною пущі, лісами уздовж берегів річки Стубли та у західній частині масиву із селом Городище; село Липно, розташоване на крайньому сході Цуманського лісового масиву, належало до Степанського

Мисливський ріжок.

*Полювання поблизу Олики, поч. XX ст.
Джерело : <https://www.hroniky.com/news/view/14796-poliuvannia-poblyzu-olyky-100-rokiv-totu>*

*Полювання, 1926 рік.
Джерело : https://rayon.in.ua/upload/news/20/1551042702165/6_poliuvannia-olika-6.jpg*

замку князя Костянтина Острозького; центральна, північна, південна частини Цуманської пуші із селами Сильне, Берестяне, Цумань та іншими населеними пунктами входили до володінь литовського роду князів Радзивіллів.

Із 1513 р. центром удільного князівства було обрано місто Олику, яка на той час була досить великим населеним пунктом. Вже на 1570 р. у ній налічувалось понад 300 будинків. Щороку тут проводилось п'ять ярмарків, на які з'їжджалися купці з усієї Волині. Саме тут був найбільший «взуттєвий» базар, до якого звідусіль звозили свої плетені вироби ремісники. Про ярмарки в Олиці, які відбувалися на свято Козьми та Дем'яна, писав у своїх «Споминах Волині, Полісся та Литви» Юзеф Ігнацій Крашевський [14, с. 235].

1558 р. польський король Сигізмунд II Август наказав «описати всі пуші Великого князівства Литовського і зирині переходи й показати все це на письмі й на картах» [11, с. 237]. У поданому королеві описі були зазначені населені пункти, річки, озера, болота тощо; також фіксувалася інформація і про зайнятість населення. Серед багатьох сфер діяльності Радзивіллів було занотовано штучне вирощування риби. З розповідей старожилів можна дізнатися, що живу рибу відправляли до Гданська й навіть далі в Європу у водоналивних баржах або залізницею в Польщу з Удрицька, куди рибу доставляли волами у спеціальних ємкостях з водою.

У 1559 р. Сигізмунд II Август підписав «Реистръ списанья и выведанья пущъ и переходовъ зверининыхъ у панств его королевской милости Великомоь Князстве Литовскомь...». У цьому реєстрі під номером 27 можемо знайти Олицьку пущу, котра належала Радзивіллам [14, с. 236].

З 1564 р. Олика отримала магдебурзьке право. Радзивілли вкладають великі кошти у її розбудову, прикрашають містечко різними архітектурними спорудами (величний костел-колегіата, прикрашений багатьма скульптурами, мармуровими колонами, бастионний замок). Князь Микола Радзивілл Чорний навіть планував створити у місті академію. У цей період тут функціонували майже дві сотні вітраків і круподерка, місцеві гуральні виробляли горілку, яка славилася далеко за межами Олики.

Другий Литовський Статут 1566 р. захищав права власників лісів. У 1567 р. король Сигізмунд Август затвердив «Устав та інструкцію господарським лісничим». Відтак князівські пуші були поділені на лісництва, на чолі яких постали лісничі. Цим документом встановлювалися чіткі правила полювання і накладалася заборона на нього без дозволу власників лісів. Було також складено перелік рідкісних звірів та птахів, яких необхідно було охороняти. У разі недотримання цих правил призначався штраф [4, с. 286].

Загальна площа волинських володінь Радзивіллів сягала понад 140 тис. га. У різні часи на полювання до пуші з'їжджалися вельможі з усієї Європи. Полювали на турів, зубрів, лосів, оленів, а також на білок, куниць, лисів, бобрів у річках [5, с. 7].

У ті часи частиною культури знаті були мисливство, або лови. Мисливці, а серед них були і чоловіки, і жінки, заздалегідь готувалися до таких заходів, що відзначалися своєю пишністю. Вони вирушали на полювання з добре підготовленою зброєю, на конях і у мисливському одязі. Світліни, які ілюструють такий бік життя князів Радзивіллів, зберігаються у художньому музеї Луцька [12]. На них зображені мисливські будиночки, багаті аристократичні застілля, впольована здобич.

Наприкінці XVI ст. Цуманська пуща стала ареною козацького повстання під проводом Северина Наливайка. Деякий час у 1596 р. повстанці утримували центри володінь Чорторійських і Радзивілів – Клевань та Олику. Відомі факти, що тоді у лісах під Оликою активно діяли дві козацькі сотні під проводом Ростопчи, які були сформовані в основному з місцевих селян. Із початком визвольного повстання під проводом Б. Хмельницького 1648 р., край опинився у вирі подій [15, с. 213].

У щоденникових записах Альберта Станіслава Радзивілла можна віднайти інформацію про те, що 1634 р. він «упродовж цілого місяця відвідував свої фільварки та проводив час у товаристві друзів, за читанням або на полюванні. усе це тлумило страх перед татарською й турецькою загрозами» [6, с. 28]. Наступного місяця, на день Св. Яна, Альберт Станіслав, виконуючи заповіт олицького пробоща й луцького біскупа-суфрагана Франциска Заєрського, відкрив в Олиці школу академічного типу та духовну семінарію, запросивши сюди викладачів із Кракова [13, с. 240].

Серед відомих мандрівників і мисливців був один з власників Олики Микола Радзивілл на прізвисько Сирітка. Саме йому належало започаткування мисливського салону в Олицькому замку, де були виставлені трофеї, зразки зброї, що стало традицією кожного нового покоління магнатської родини. Зазвичай, на кожному черепі убитих звірів мисливці залишали написані чорним чорнилом свої ініціали і дату «вистрілу в яблучко». Серед трофеїв – роги самців лося, лані, оленя благородного, козулі тощо.

На початку XIX ст. був зроблений опис усіх лісових володінь Радзивіллів. Зокрема, в описі Цуманського лісництва були окреслені не тільки його кордони, а й містився повний перелік оступів

– найпридатніших місць для полювання [8]. До Олицької ординації князів Радзивіллів входило також Маневицьке лісництво, хоча за розмірами воно було значно більшим за Цуманське.

У XIX ст. Олицька ординація перейшла до Радзивіллів з пруської гілки цього роду. Один з її представників, Фердинанд Радзивілл (1843–1926), доклав багато зусиль і коштів, аби розбудувати Олику, а згодом реставрувати величні будівлі містечка. Одночасно продовжувалося промислове використання цуманських лісів. Значну роль відіграла у цьому побудована в 1870–1873 рр. залізнична колія сполученням Рівне – Ковель уздовж південної межі пущі.

Новий господар виявився теж завзятим мисливцем. Він тримав у замку пару ведмедів, яких щоранку любив годувати хлібом, поверх змащеним медом. Відомий факт, що у XVII ст. Радзивілли створили школу дресури ведмедів у Сморгоні [12].

Жодне із поколінь князівської родини Радзивіллів не уявляло свого життя без мисливських традицій. Вони ніколи не відмовляли собі у «благородному» полюванні, що було для них не просто модною забаганкою тодішньої верхівки суспільства, а своєрідним стилем життя.

Одним із головних атрибутів мисливських ловів був ріжок. Його звук символізував початок і закінчення полювань, а також слугував для закликання самки оленя, оскільки був схожим на ревіння самця-рогача під час шлюбних гонів.

Із 1921 р., коли Волинь унаслідок підписання Ризького мирного договору увійшла до складу Польщі, Радзивілли продовжували лишатися господарями Олики і Цуманської пущі (80 тис. га). Польський уряд активно взявся за впорядкування ведення лісового господарства: було проведено перевірку стану лісів, утворено Окружне управління державними лісами в Луцьку, котре мало здійснювати нагляд за лісами різних господарів та державними лісовими масивами. Усі ліси Волині були поділені на лісництва, у кожному з яких чітко обліковувалась деревина, породи дерев. Князі дбали про охорону лісів і дичину – зайців, козуль, кабанів, фінансували егерську службу. З усієї Польщі на великі полювання до Радзивіллів з'їжджалися шляхетні гості. Під час таких ловів, загоничами часто були сільські жителі.

На початку XX ст. полювання все більше набуває рис забави і відпочинку, при тому поступово втрачаючи значення промислу. У той час Оликою володіли уже сини князя Фердинанда Радзивілла – Януш та Едмунд. Їх вважали хорошими господарниками, вони були ще й чудовими мисливцями. Януш Радзивілл відчутно впливав на економічне життя. Реалізатором його планів часто бував син Едмунд. Вони налагодили роботу молочарні, продукти якої мали попит не тільки у місцевого населення, а й ішли на експорт. Далеко за межами Олики і Волині славилися чистокровні коні англійської породи, яких вирощували на кінному заводі. У 1929 р. волинські коні на загальній Крайовій виставці у Познані здобули Гран-прі [3].

У мисливському салоні Радзивіллів були зібрані колекції трофеїв, розкішних рушниць виробництва провідних світових фірм, холодної зброї, серед якої були ножі, клинки, тесаки. То були часи, коли мисливським нолям складали оди [14], оскільки у відповідальні моменти ловів вони часто відігравали вирішальну роль: мисливець міг встати з коня і завдати удар звіру, зупиненому собаками. Про захоплення Януша та Едмунда свідчить зброя всесвітньовідомих фірм: «Томас Босс», «Голланд-Голланд» (Англія), «Зауер» і «Зимсон» (Німеччина), «Шарнел» (Франція) на стінах салону Радзивіллів, які вони привозили з подорожей різними країнами. Радзивілли мали свої мисливські будинки в с. Берестяне, Богуславка. В експозиції Художнього музею у Луцьку представлені світлини «Князь Едмунд Радзивілл у волинському лісі» і «Едмунд Радзивілл біля мисливського будиночка в Берестянах», що ще раз доводить традиційність їхніх захоплень.

У 1939 р. закінчилася більш ніж 400-річна історія володіння Радзивіллами Цуманською пущею. Усі володіння Радзивіллів були націоналізовані радянським режимом.

Оскільки сучасний туризм є вагомим чинником соціально-економічного розвитку регіонів, створення туристичного об'єкту-дестинації під назвою «Мисливські угіддя Радзивіллів» змогло би доповнити туристично-привабливу територію в Олиці, а також сприяло би формуванню позитивного образу краю.

Література

1. Атлас Вольнской области. Москва: Главное управление геодезии и каторграфии при Совете Министров СССР, 1990. 42 с.
2. Богуш М. І., Павленко Г. І. Ківерцівщина: кризь віки і долі: історико-краєзнавчі нариси. Луцьк: Надстир'я, 2006 р. 520 с.
3. Гупало С. Олика і Радзивілли (20–30-ті роки XX століття). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hupalo_Serhii/

Olyka_i_Radzyvilly_2030-ti_roky_KhKh_stolittia.pdf?PHPSESSID=p5h0cjj3picm47knqbnnsnfa3

4. Карліна О. Документи «Архіву Радзивіллів» як джерела з історії Волині XVIII–XIX ст. *Осягнення історії: зб. наук. праць на пошану професора М. П. Ковальського з нагоди 70-річчя*. Острог; Нью-Йорк, 1999. С. 286–293.

5. Карліна О. Матеріали так званого Варшавського архіву Радзивіллів як джерела з історії Волині XVIII–XIX ст. *Збірник навч.-метод. матеріалів і наук. статей історичного ф-ту*. Луцьк, 1997. Вип. 2. С.149–152.

6. Русина О. Українські сторінки біографії Альберта Станіслава Радзивілла. *Укр. іст. журн.* 2014. № 4. С.27–49.

7. Русина О. В. Радзивілли та Україна: культурні конотації. *Укр. іст. журн.* 2015. № 2. С. 113–130.

8. Русина О. В. Радзивілівські володіння новітніх часів очима сучасників. *Укр. іст. журн.* 2014. № 6. С.27–49.

9. Савчук О. Воля і доля: Януш Радзивілл – останній олицький ординат. URL: <https://kivertsi.rayon.in.ua/topics/385407-volia-i-dolia-ianush-radzivill-ostannii-olitski-ordinat>

10. Таємниці Чортового болота Цуманської пуці. URL:

<https://kivertsi.rayon.in.ua/topics/381707-taemnitzi-chortovogo-bolota-tsumanskoyi-pushchi>

11. Якимчук О. Справи Рівненського повітового суду як джерела вивчення соціального становища та господарської діяльності князів Радзивіллів у Рівненському повіті Волинської губернії (XIX ст.). *Олика й Радзивілли в історії України, Польщі й Білорусі: зб. наук. праць*. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С. 226–238.

12. Яцечко-Блаженко Т. Про англійського генерала, Радзивіллів та полювання на Поліссі 100 років тому. URL: <https://www.volynnews.com/ua/news/all/pro-anhliyskoho-enerala-radzyvilliv-ta-poliuvannia-na-polissi-100-ro/>

13. Durka J. Janusz Radziwill (1880–1967) wobec problemow Wołynia w czasach Drugiej Rzeczypospolitej. *Олика й Радзивілли в історії України, Польщі й Білорусі: зб. наук. праць*. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. С. 239–252.

14. Kraszewski J. I. Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1985. 384 s.

15. Radziwiłł A. S. Pamiętnik o dziejach w Polsce^α przeł i oprac. A. Przybysz i R. Żelewski. Warszawa: PIW, 1980. T. 3: 1647 – 1656. 613 s.

16. Tomkowicz S. Olyka. Prace Komisji Historii Sztuki. Krakow, 1923. T. 3. Z. 1. S. 1–37. URL: <https://polona.pl/item/olyka,NzMxMzMwMDA/10/#info:metadata>